

Един живот за изкуството

Прозорец към душата на художничката Мила Милчева (1934–2014)

Приета, изключена и „възстановена“

Мила Милчева е роден на 1 май 1934 г. в Кюстендил. Въпреки изключителните й резултати на приемните изпити в Художествената академия в София (на портрет тя получава оценка „Отличен +“), няколко пъти я отхвърлят по политически причини – баща й, подполковник Спас Милчев, герой от три войни и носител на ордени за храброст, е осъден в един от скалпените процеси на т.н. „Народен съд“ и екзекутиран. Цялото му имущество е конфискувано, а близките му остават без средства за съществуване, като ги преследват и унижават години наред. Най-сетне през 1954 г. я приемат в Академията. Но независимо, че е първенец на випуска, не й дават стипендия и често се налага да гладува. Деканът на приложния факултет, професор Стоян Райнов, заслужил художник от 1955 г. (син на писателя и изкуствоведа академик Николай Райнов и чичо на писателя и професор по естетика Богомил Райнов), знае това и измисля поводи да я извика в кабинета си (тя е административен отговорник на групата), докато закусва, за да я покани по деликатен начин да похапне с него. Въпреки че

все още е само студентка, понякога й възлагат да прави портрети с туш към някои вестници. Още тогава има признанието на отлична портретистка. Във випуска й има интересни колеги. (Например бъдещият световноизвестен с пространствените си инсталации Христо Явашев – Христо, станал също емигрант, или бъдещият също световноизвестен българин – басът Николай Гюзелев (колцина знаят, че той е възпитаник на софийската Художествена академия). Отгласът на събитията и разгромът на Унгарската революция през 1956 г. в България се изразяват като репресии към заподозрените като „врагове на народа“ – от висшите учебни заведения по списъци са изключени всички „неблагонадеждни“. Това е страхотен удар за Мила, която е поветила целия си живот на изкуството. Но ето че късметът й проработва. На една изложба се сблъсква със самия Вълко Червенков, тогавашния министър на просветата и културата. Доскорошният най-висш човек в компартията и държавата. Наследникът на Георги Димитров. Наместникът на Сталин в България. Разбутва охраната, застава пред него и му разказва историята си. Та тя е първенец на випуска

и всички желаят да се върне в Академията. Няколко дни след тази среща у дома й пристига лично началничката на отдел Кадри в Академия. Засмяна до уши: „Мила, ела да се запишеш за новия семестър. Възстановена си!“ Отново е студентка!

Художничка или актриса?

Един ден по време на вечерното представление на някогашния театър *Трудов фронт* на първия ред седят ректорът на Художествената академия проф. Панайот Панайотов и кадровичката на Академията. Те не могат да повярват на очите си. На сцената в главната роля на комедия от Бранислав Нушич се вихри тяхната студентка Мила Милчева. Публиката я дарява със заглушителни аплодисменти. Но какво прави тя там? Как се е добрала до сцената? Оказва се, че още от малка Мила е мечтаела, освен художничка, да стане и актриса. Явила се е на прослушване пред авторитетна комисия от театрали и е одобрена да постъпи в трупата на театъра, където играят „самодейци“. Само че по онова време голяма част от играещите в театъра са такива, „удостоявани“ по-късно дори и с висше театрално образование. И започва една борба между ректорите на двете академии – Художествената и Театралната: къде да бъде Мила. Каква да бъде кариерата й? Все пак тя решава, че сърцето си ще отдаде на цветовете и формите. А нейният партньор от сцената Сотир Майноловски в бъдеще става светило на Сатиричния театър.

Свободно изкуство се прави само в свободна страна

През 1961 г. идва време да се дипломира. Обикновено дипломантите от специалността „Керамика“ подготвят съдове, сервиси или малки пана. Мила предлага на ръководителите си да подготви внушителна, няколко метра на височина композиция от четири фигури. Изрисувани са с цветни глазу-



Мила Милчева

ри върху керамични тухлички, които трябва да се изпекат в специална пещ. Тя е вдъхновена от прочутата процесия на лъвовете и портата на древната богиня майка Ишар, покровителката на Вавилон, изложени в *Пергамон музей* в Берлин. Професорите са изумени – толкова труден в художествено и техническо отношение проект на студент досега не са имали. Единодушно са против, но накрая склоняват да се опита да го осъществи на собствен риск, като за защитата на дипломната си работа приготви и копие в многократно намален мащаб. След големи перипетии дипломната работа *Предачки* е готова. Изпитната комисия е впечатлена и ѝ поставя извън систематичната оценка „Отличен с похвала“. Работата привлича вниманието и на архитекти, които я включват във външната украса на новопостроения памукотекстилен комбинат в Хасково. След няколко години нейна монументална керамична творба във вече познатия стил е монтирана и на спортната зала в същия град. За тази композиция през 1967 г. тя е удостоена с награда на Съюза на архитектите в България. За кратко време Мила е назначена за *Главен художник* в предприятието *Културен отдих и художествена украса* към Столичната община. Одобрява различни художествени проекти. Създава свои етнографски модели на кукли в национални носии, които един ден ще красят витрините на нейни изложби в чужбина. Мила има големи проекти, предлага смели решения, но на всяка крачка се сблъсква с ограниченията на „социалистическия реализъм“. Като към това се прибавят и огорченията от политическата дискриминация, която я следва дори и сега, тя се вслушва в препоръките на своя преподавател по стенопис проф. Гочо Богданов: „Ако искаш да правиш свободно изкуство, отиди на Запад.“ Той е завършил някога в Мюнхен. Затова и тя решава да отиде там. Само че това е времето на „Желязната завеса“. И начинът да се „избяга“ е само един. Нелегален. След многократни опити ѝ разрешават да посети свои роднини в Белград. Заема югославския паспорт на своя братовчедка, с която малко си приличат, качва се във влака за Триест и тръгва да пресича границата с фалшива самоличност. Рискът да я разкрият е огромен. А това почти сигурно означава депортация

и затвор. Най-напред документите ѝ проверява югославският граничар, после италианският. И чудото става – пропускат я да мине.

Ех, тази емигрантска съдба!

И така, Мила прегръща емигрантската съдба. С помощта на роднини в Италия, дегизирана и отново с чужди документи, пресича нелегално границите с Австрия и Германия, за да се установи в лагера за емигранти в Цюрендорф край Нюрнберг. Годината е 1969 и тук е претърпано с избягали след нахлуването на войските на Вар-



Старозагорското лъвче - реплика на каменен релеф от XI-XII век

шавския договор и потъркването на всенародното движение за социализъм с човешко лице, така наречената „пражката пролет“, хора от Чехословакия. Тя подава молба за политическо убежище и зачаква решението на властите. И тук късметът отново я спхожда. Един ден Мила получава разрешение да се разходи из градчето. Грабва блокчето и прави скици, когато към нея се доближава един мъж с фотоапарат: „Госпожице, ще ми продадете ли вашите творби?“. „Не. Ще ви ги подаря“ – отвръща тя. На другия ден в местния вестник се появява снимка на чуждестранната художничка и нейните скици. Накратко се разказва и историята ѝ. Управата в лагера започва да я гледа с други очи. Съвсем скоро получава и разрешение за пребиваване. И то в Мюнхен. Но трудното тепърва предстои. Да бъдеш свободен художник тук, където се подвизават стотици майстори на четката, не само от Германия, но и от цял свят, не е шега работа. Щастието я спхожда във вид на възвратния германски художник Франц Хаубер,

или „Папс“, както го нарича през целия си живот тя, който в най-тежките дни на началото ѝ предоставя подслон и я окуражава да следва избрания си път в изкуството. През 1971 г. тя прави първата си самостоятелна изложба в град Ербах и постепенно се налага като отличен портретист (особено на детски портрети).

Да изрисуваш най-красивото училище в цяла Бавария

През 1974 г. скорошната емигрантка Мила Милчева се явява пред главния архитект на Мюнхен, на когото представя свои монументални работи от България и заявка за участие в голям конкурс на общината за стенописна украса на новооткрито модерно училище в града. „Виждам, че сте имали убедителни постижения във вашата страна, но трябва да ви кажа, че вече веднъж конкурсът не излъчи победител и никой не получи поръчката. Този път сме поканили най-добрите художници от цяла Германия плюс някои чуждестранни „лъвове“. В тази звездна компания нямате почти никакви шансове.“ С единодушно решение на журито анонимният конкурс е спечелен от емигрантката от България, която сама, с огромен труд разкроява пространните стени и халета на училището, обявено от пресата като „удивително“, а след 25 години и за най-красиво украсеното в цяла Бавария. На 14 февруари 1975 година на специално издигнатата трибуна в мюнхенския квартал *Киферартен*, редом до министъра на културата на провинция Бавария стои българската художничка Мила Милчева. Извършва се освещаване на местното начално училище. На самия ръб на едно от паната, далече от очите на непосветените, се чете скромно посвещение: „На татко!“ От очите ѝ капят сълзи. Чудото е станало. Тя си спомня времето, когато между поредните кандидатствания за Академията, трябва да набира трудов стаж и добра „работническа“ характеристика, но за детето на убития офицер няма място за работа в родния град. Може да отиде само там, където не иска никой друг, поради тежките условия. И тя става нередовна учителка на слети класове (от I до IV отделение) в отдалеченото от цивилизацията радомирско село Чепино, където



Украсяване на стените на начално училище в Мюнхен (Кифергартен) – 1974 г.

няма електричество, трябва да се спи на сламеник и да се ходи пеша с километри до най-близката гара. Но и там живеят мили и любезни хора – има будни деца, които жадно попиват всичко, на което ги учи даскаличката. А тя се подготвя за всеки урок през нощта, на газена лампа, като се отоплява със старо пушешко кюмбе. Децата и родителите им я обичат, а тя им дарява целия си младежки плам. Добрите резултати от работата ѝ се разчуват и тук идва лично инспектор от дирекция Просвета да се увери как се изявява младата учителка. Удивен от видяното, той възкликва: „Честита е тази майка, която ви е родила“. Сега мечтата на Мила се е сбъднала. Тя е извървяла невероятния път от махалчинките на Чепино до столицата на Бавария. От сърцата на селските дечица в затънения край на България до душите и сърцата на германските деца в сърцето на Европа. Свързващата нишка е красотата на изкуството, което тя разпръсква навсякъде.

Студентите ставаха нейни приятели

От 1978 г. до края на живота си Мила Милчева прави блестяща преподавателска кариера във *Фолксохшуле* (своеобразен Свободен вечерен университет за възрастни) към мюнхенската община като доцент по живопис, стенопис, рисуване и портрет. Организира изложби на студентите си, празнува винаги заедно с тях. Оставя след себе си десетки свои възпитаници от всички възрасти и социални групи, включително и министърката на правосъдието на провинция Тюрингия, шефа на общогерманската агенция по патентно право, разрешаващ спорове за милиарди евро, и много други високоставени личности. Но по-важното е, че всичките ѝ студенти стават нейни приятели. За 35-годишната си, изключително ползотворна преподавателска дейност (без да отсъства нито един ден от заниманията), Мила Милчева е наградена със специалното почетно отличие *Златната игла* (2013 г.) на провинция Бавария.

Следвайки предпочитанията си към монументалните проекти, през 1981 г. тя печели още един голям конкурс на мюнхенската община за украса на болница в богатия квартал *Богенхаузен* в Мюнхен.

Родената в България художничка прави впечатление на чуждестранната публика и с това, че има силно чувство за подбрана цветна композиция, повлияно от народното изкуство в нейната родина. В картините ѝ сякаш са се съюзили повеите на античността, обогатени с тракийското, римското и византийското наследство. Изразената цветова хармония е важен фактор в картините ѝ. Тя търси нови пътища в портретната живопис, която заема основно място в творчеството ѝ. Ярка изява на новия ѝ стил са изложените на Общогерманските общи художествени изложби през 1989 г. и 1990 г. Кунст-89 и Кунст-90 в известната мюнхенска галерия *Хауз дер Кунст* картини *Das Mädchen mit den goldenen Augen* (*Момичето със златните очи*) и *Mila mit Messlatte* (*Мила с латата за измерване*). С новаторския си дух и изящна изработка те предизвикват фурор, като критиката ги определя като „монументална портретна живопис“ (размерите им са приблизително 2,50X1,50 м) и „портретни композиции“. Магическите очи в тези портрети сякаш проникват дълбоко в душата и те карат да правиш своя житейска равностметка.

Приятелство и сътрудничество за цял живот

Междувременно Мила започва да използва и „смесена техника“, при която по подобие на старите майстори включва в работите си златен варак. Създава творби с маслени бои и злато, както и златен варак върху дърво,



Мила с латата за измерване – 1990



Момичето със златните очи – 1989 г



Бухалчето – илюстрация към „Книжката на бухала“ – 2000 г.

както е при иконите. Голяма популярност ѝ създава стилизираната реплика на прочутото Старозагорско лъвче, изписана в злато, която става корица на двуезичната *Антология на старобългарски текстове от IX до XIX век*, съставена по нейно настояване от стария ѝ приятел, световноизвестния славист и българист проф. д-р Томас Бътлър (1929 – 2014) от Харвард. Материалите в публикуваната през 1996 г. книга, някои от които се появяват за първи път и на английски език, днес се използват от българистите по цял свят. Авторът и неговото произведение получават редица български и международни отличия, между които и почетен медал на Българската академия на науките. При това всички винаги отбелязват изключителното оформление на художничката. Плод на тяхното сътрудничество е и картинната *Книжка на бухала* (The Owl Book), вдъхновена от стенописната украса на най-красивото училище в Бавария. Стихчетата са от професор Бътлър, а илюстрациите са умалени картинки на животни, сякаш слезли от

стенописите ѝ в тази сграда. За изящните си портретчета и съвършената полиграфическа изработка тази тяхна творба е изложена във витрините на една от най-големите детско-юношески библиотеки в света в замъка *Блутенбург* край Мюнхен. Името на художничката намира място в различни издания на справочниците *Who is who?* на най-известните дейци на изкуството и културата във втората ѝ родина. Мила Милчева твори в областта на битовата и монументалната керамика, живописата и портрета, стенописа, графиката, оформлението на книги, направата на дървени етнографски модели, бижута... Като оформител на книгата *За майсторите, цветорезците и зографите* на сестра си, писателката Христина Милчева (1924–2009), са гостували на Сдружение *Възраждане* и българската диаспора в Прага. Повече от 40 години Мила Милчева живя под медния купол на една над стогодишна сграда, типичен архитектурен югендшил, в прочутия мюнхенски квартал *Швабинг*, център на изкуствата и на местната артистична

бохема. Домът ѝ бе едновременно и нейно ателие, и малък български фолклорен музей, чрез който тя винаги бе обиколена от родните багри. Тук често идваха мнозина от нейните студенти, които с течение на годините бяха станали най-близките ѝ приятели. Така неусетно, на 4 март 2014 година, угасна и животът ѝ, който тя изцяло посвети на изкуството и любовта към хората, засвидетелствала я почти до сетния си дъх, водейки заниманията със студентите си. Само месец и половина преди това от този свят си бе отишъл за вечността и приятелят ѝ Томас Бътлър. Неколцина от нейните бивши студенти дойдоха на възпоменателната изложба „Прозорец към душите“ (от 16 ноември до 8 декември 2015 г.) в София. Там бяха изложени нейните портрети – прозорец към душите на моделите ѝ, както и картинките на героите от нейната *Книжка на бухала* – прозорец към душите на животните. Произведения силни, новаторски, непреходни...

Асен Милчев

Български работи

Само за три години отсъствие от София и установих, че повечето от познатите ми са изчезнали. Три години не са чак толкова дълго време. Обаче толкова много хора направо ги няма. Преди тия три години, като вървах из София /доста обикалях/, навсякъде срещах познати – минувачи, продавачи, бармани, просяци, клошари и т.н. Дори имах един познат, който беше нещо като озеленител в парка „Займов“. Към шейсет-седемдесет годишен здравеняк-веселяк, който все се майтапеше, докато правеше туй-онуй из парка. Бях се запознал с него, докато режеше тревата с една машинка, и аз, тъй като тогава бях решил да си купувам някаква подобна, го попитах как работи неговата. Той ми рече много любезно, че „много добре“, даже ми обясни как – беше от ония, новите косачки, дето са с една корда, която се върти и тъй реже тревата. Често го виждах оттогава през ония години/преди тия три, през които бях в Чехия/. Той също ме беше запомнил и всеки път ме поздравяваше с ус-

мивка, както и аз него. След като се върнах тук обаче, вече не го виждам. Е, аз всъщност и вече не ходя толкова често в тая градина, тъй че може би е заради това. Но не мисля. Защото и другите познати изчезнаха вдънземя.

Например едни майки-продавачки, дето си разхождаха бебетата в Докторската градина и аз се бях запознал с тях, докато вършех същото – и бяха много симпатични и мили с мен. Дори ходехме заедно да взимаме храната на бебетата от детската кухня на улица „Цар Иван-Асен II“, а по пътя си разказвахме разни неща за бебетата. Беше много приятно, като изключим моментите, когато се срещаме с мъжа на едната майка, който беше грамаден и като че хич не му беше приятно да си говоря с жена му. Аз, тъй или иначе, просто си говорех, обаче върви му обяснявай на оня. Тях също почти не ги виждам, но сигурно защото им пораснаха децата.

Барманите на кафенето, в което ходя,

също изчезнаха. Сега са нови. Също и барманите на „Английския двор“. Там имаше една барманка, която мисля, че ме мразеше или поне доста ѝ бях неприятен. Винаги ме гледаше с един тежък, неподвижен поглед – особено като сядах на масичката срещу бара, зад който пък обичаше да сяда тя. Още го помня този поглед. Тръпки да те полаят! Самата тя



Стефан Кисиев